

Koninko, 02.08.2023

Dr hab. Iwona Kasperska, prof. UAM
Instytut Języków i Literatur Romańskich
Wydział Neofilologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Al. Niepodległości 4
61-874 Poznań

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Xaviera Farrégo, pt.
*La forma y la voz poética en las traducciones al español
de tres ciclos poéticos de Czesław Miłosz*
(Forma i głos poetycki w tłumaczeniach trzech cykli poetyckich
Czesława Miłosza na język hiszpański)
napisanej pod kierunkiem dr hab. Marzeny Chrobak, prof. UJ**

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pana mgr. Xaviera Farrégo obejmuje wstęp, pięć rozdziałów, uwagi końcowe, bibliografię liczącą ponad 260 pozycji, trzy aneksy i streszczenia w trzech językach (polskim, angielskim i hiszpańskim). Praca liczy 273 strony.

Zasadniczym celem zawartego w rozprawie badania literaturoznawczo-traduktologicznego było ustalenie, czy zaproponowane przez czworo tłumaczy przekłady z języka polskiego na hiszpański oddają cechy charakterystyczne poetyki Czesława Miłosza, zarówno pod względem formalnym, jak i konceptualnym.

Korpus rozprawy doktorskiej stanowiły trzy cykle poetyckie Czesława Miłosza, tj. „Świat. Poema naiwne” i „Głosy biednych ludzi”, pochodzące z tomu *Ocalenie* (1945) oraz „Napisane wczesnym rankiem mową niewiązaną” – z tomu *Miasto bez imienia* (1969) i ich przekłady na język hiszpański, dokonane w różnych konfiguracjach, jeśli chodzi o selekcję utworów, przez czworo tłumaczy: Jana Zycha (*Antología poética*, 1984), Barbarę Stawicką-Pirecką (*Poemas*, 1984), Isabel Sabogal Dunin-Borkowski (*Poesía escogida*, 2012) i przez Xaviera Farrégo (*Tierra inalcanzable*, 2011). Wybór tego specyficznego korpusu badawczego pozwala na dokonanie nie tylko analizy kilku projektów tłumaczeniowo-edytorskich, o czym więcej poniżej, ale także na skonfrontowanie kilku hiszpańskich wersji tego samego wiersza, gdyż niektóre teksty docelowe tworzą serie translatorskie – dwie serie złożone z czterech przekładów (przedstawione w Aneksie III), cztery serie złożone z trzech przekładów i siedem serii złożonych z dwóch przekładów. Zestawienie to pojawia się w Aneksie II.

Za zaletę przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej należy uznać

wyodrębnienie *nomen omen* oryginalnego zagadnienia, jakim jest tłumaczenie wyżej wymienionych trzech cykli poetyckich polskiego poety na język hiszpański. Niewątpliwie takie zakreślenie tematu pracy wobec złożoności problemu tłumaczenia w przypadku Czesława Miłosza – poety tłumaczącego innych poetów, tłumaczącego swoją własną poezję na angielski, tłumaczonego na inne języki bezpośrednio z polszczyzny lub pośrednio, tj. poprzez pośrednictwo języka angielskiego – to znaczący wkład w badania literaturoznawczo-traduktologiczne nad twórczością *metapoety*, jakim jest Czesław Miłosz. O koncepcji *metapoety* wspomina szerzej Doktorant, cytując w swojej rozprawie Jamesa S. Holmesa, na str. 30. W tym kontekście należy także docenić układ pracy, podział na rozpatrywane w poszczególnych rozdziałach kwestie i panowanie nad strukturą rozprawy poprzez metaodniesienia.

Podjęcie tematu tłumaczenia poezji oznacza włączenie się do nierozstrzygniętej i nierozstrzygalnej, moim zdaniem, dyskusji na temat najbardziej adekwatnej strategii tłumaczeniowej, którą należałoby zastosować w przypadku liryki. Dowody na tę dyskusję znajdują się w samej rozprawie (rozdział 1), w której pan Farré odnosi się do poglądów na temat tłumaczenia poezji autorstwa takich teoretyków i praktyków tłumaczenia poetyckiego jak m.in. Robert Lowell, Octavio Paz, Stanisław Barańczak czy sam Czesław Miłosz. Przytacza także kontrowersje wokół dostrzeganej przez krytyków „przesadnej” dosłowności czy też nawet łamania reguł języka docelowego (w zależności od stawianych przez tych krytyków tez badawczych), np. przez innych tłumaczy-poetów jak Josif Brodski i Vladimir Nabokov. Ponieważ Doktorant przywołuje także dość znaną opinię, że tylko poeci powinni zajmować się tłumaczeniem poezji, prosi o przedstawienie jego własnego poglądu na ten temat, zwłaszcza że w osobie Autora rozprawy obserwujemy kumulację kilku ról oraz kompetencji, jakimi wg cytowanego Jamesa S. Holmesa powinien wyróżniać się tłumacz poezji.

Jeśli chodzi o metodę badawczą zastosowaną w rozprawie doktorskiej, podejście deskryptywne, tj. skorzystanie z metody szkoły *Translation Studies*, oraz aparatu pojęciowego i ustaleń takich badaczy jak Antoine Berman i Lawrence Venuti wydają się wyważone i współmierne do poruszanej problematyki. Pozwalają bowiem potraktować analizowane projekty tłumaczeniowe jako autonomiczne propozycje konkretnych przekładowców interpretujących omawiane cykle Miłosza i tłumaczących je wg własnych kryteriów artystycznych w określonym kontekście historycznym. Wystarczy wspomnieć tak istotne wydarzenia jak zmiany ustrojowe w Hiszpanii i w Polsce czy otrzymanie przez Miłosza literackiej Nagrody Nobla w 1980 roku, wskazane w pracy jako mogące mieć wpływ

na kształt projektów tłumaczeniowo-wydawniczych. Co istotne, Autor rozprawy nie zapomina także o decyzjach podejmowanych przez innych uczestników procesu przekładu (kwestia mocno uwypuklana przez szkołę manipulacji), których rzadko poznajemy z nazwiska, bo nie wspomina się o nich w paratekstach – wstępach lub komentarzach od tłumacza. W tym przypadku natomiast, dzięki nakładaniu się ról tłumacza, redaktora zbioru *Tierra inalcanzable* (2011) i autora rozprawy doktorskiej wiemy z pierwszej ręki, jak wyglądał proces konstruowania jednego z cytowanych wyżej tekstów docelowych. Choć w trzech na cztery omawiane przypadki nie ma możliwości ustalenia, kto i na jakim etapie decydował o wyborze wierszy, strategiach tłumaczeniowych i wydawniczych (bądź je kontrolował lub weryfikował *post factum*), to jednak można opisać produkt końcowy procesu, jakim jest opublikowany tekst (także w swojej formie graficznej), czytać go i interpretować wersję w języku docelowym. W kontekście zastosowanej w rozprawie metodologii ważne jest przecież to, że tekst docelowy, zgodnie zresztą z tezami teorii polisystemowej, zaczyna funkcjonować w docelowym systemie literackim jako pełnoprawny produkt – peryferyjny, dalej stosując konsekwentnie terminologię – ale należący do kultury docelowej, na co Doktorant słusznie zwraca uwagę. Taki produkt jest czytany przez krytykę albo i nie, bo zależy to od wielu czynników. Do grupy odbiorców i krytyków zaliczają się tłumacze podejmujący wyzwanie ponownego przełożenia danego tekstu.

W interpretacji utworów stanowiących korpus badania literaturoznawczo-traduktologicznego, pan mgr Farré uwypukla koncepcje formy i „głosu poetyckiego” Czesława Miłosza (zdefiniowanego na str. 10), opisując je szczegółowo w rozdziale 4, tworząc w ten sposób, odpowiednio, formalną i ideologiczną matrycę dającą czytelnikom i czytelniczkom zarówno poezji laureata literackiej Nagrody Nobla, jak i tej konkretnej rozprawy doktorskiej, możliwość wyrobienia sobie opinii w nierozstrzygalnej debacie na temat zalet i wad, a raczej możliwości lub niemożliwości, oddania w innym języku formalnych aspektów tekstu poetyckiego. Recenzowana praca uwidacznia obydwie perspektywy – ideologiczną i formalną – jako realizowalne, ale z podkreśleniem, że z praktycznego punktu widzenia, forma (rymy, rytm) zawsze wymagają większych zmagania z materia języka obcego, które czasami kończą się porażką, a czasami sukcesem, ale odczytanie ich w takich bezwzględnych kategoriach do niczego nie prowadzi. Dlatego też równowagę między krytyką tłumaczeń a krytyczną ich lekturą uważam za duże osiągnięcie.

Istotą analizy przekładoznawczej jest porównanie tekstu wyjściowego z docelowym i obserwacja ewentualnych zmian w formie i treści, mogących mieć znaczenie dla (innej, nowej – z perspektywy miejsca i czasu) interpretacji tekstu docelowego. Jak zauważa sam

Autor rozprawy, zważywszy na ograniczoną wagę tekstów poetyckich na rynku wydawniczym w porównaniu z tekstami prozatorskimi, przełomowość potencjalnych odstępstw, do jakich dochodzi w procesie tłumaczenia, także będzie, w związku z powyższym, znikoma. Wracając jednak do samego zestawiania tekstu wyjściowego z docelowym, w rozprawie doktorskiej rzuca się w oczy brak konkretnego repertuaru technik tłumaczenia, który stanowiłby „jakiś” (cudzyśłów nie jest przypadkowy) punkt odniesienia. Doktorant ewidentnie wybiera *strategię* – czyli globalne podejście do tekstu wyjściowego, przytaczając klasyfikacje strategii tłumaczenia wg Jamesa S. Holmesa i André Lefevere’a (str. 44-45), do których jednak już w samej analizie się nie odnosi i częściej stosuje nazwy technik niż strategii przedstawionych w części teoretycznej. Prosiłabym o uzasadnienie koncepcji analizy traduktologicznej, która obywa się bez punktu odniesienia, jakim może być repertuar technik tłumaczeniowych.

Chciałabym zwrócić uwagę na interesujące tezy stawiane przez pana mgr. Farrégo w kontekście rozpatrywanych sytuacji tłumaczeniowych oraz sprzężone z nimi wnioski wynikające z analizy korpusu tekstowego. Np. mówiące o tym, że serie tłumaczeniowe sprzyjają wyłuszczeniu większej liczby interpretacji cząstkowych, tworzeniu nowych wersji i propozycji odczytania tekstów oryginalnych (str. 38-39), z czym mamy także do czynienia w seriach analizowanych w pracy. Drugim przykładem są uwagi dotyczące tłumaczenia na ten sam język docelowy, ale „na” odmienne tradycje literackie, wśród których znajdują się tradycje centralne – silne i narzucające innym swoje wzorce, a także peryferyjne – nieskonsolidowane jeszcze, słabe i tym samym bardziej skłonne do przyjmowania obcych wzorców (str. 37-38).

W kontekście tłumaczenia poezji bardzo istotne okazuje się przybliżenie w rozprawie tradycji poetyckiego pisania w języku polskim i hiszpańskim (rozdział 2), które ze względu na zasadnicze różnice, mówiąc ogólnie, nie ułatwiają tłumaczom zadania, ale i go nie uniemożliwiają. Zatem ukazanie w analizie traduktologicznej potencjału tradycji hiszpańskiego systemu jako docelowego i samej koncepcji przekładu poetyckiego Autora rozprawy niewątpliwie wzbogaciło repertuar rozwiązań, lecz przede wszystkim uzmysłowiło brak ograniczeń. Jeśli takowe istnieją – stawiają je sobie sami tłumacze, bowiem takie zjawiska jak rym czy rytm w poezji są mierzalne i mimo ograniczeń językowych, możliwe do ujęcia w propozycji tłumaczenia. Takie podejście wyróżnia projekt przekładowo-edytorski Xaviera Farrégo na tle w sumie czterech analizowanych zbiorów poezji Czesława Miłosza, które w zasadzie charakteryzują się zastosowaniem ogólnej strategii tłumaczenia semantycznego i w miarę możliwości dosłownego, różniąc się jednakowoż filozofią

tłumaczenia poetyckiego. Cechy formalne bowiem są u Miłosza nierozzerwalnie związane z *przekazem* i *intencją* poety, co zostało podkreślone w rozprawie (str. 238). Słowa te wybrzmiewają także jako postulat tłumacza-poety Xaviera Farrégo opowiadającego się za hermeneutyczną i interpretacyjną analizą tekstu wyjściowego w celu odnalezienia *głosu poetyckiego* poety, którego chce się tłumaczyć, nie zaniedbując szerszego kontekstu jego twórczości, by zauważyć nieprzypadkowe przecież koligacje intertekstualne.

Jeśli chodzi o bibliografię rozprawy doktorskiej, została ona podzielona na korpus badawczy poddany analizie (6 pozycji), inne utwory Czesława Miłosza cytowane w rozprawie (15) i wielojęzyczne pozycje naukowe bądź innego gatunku teksty opracowane przez Autora pod kątem tematyki rozprawy (prawie 230). Oprócz przejrzystości tego zestawienia należy uwypuklić adekwatność doboru tekstów do podejmowanego problemu badawczego.

Istotną funkcję poznawczą i dopełniającą strukturę rozprawy doktorskiej pełnią trzy aneksy zawierające zestawienie dzieł Czesława Miłosza przetłumaczonych na język hiszpański (Aneks I), wyżej wspomniane zestawienia zbiorów poetyckich wraz ze znajdującymi się w nich wierszami tłumaczonymi przez autorki i autorów antologii (Aneks II) oraz próbkę dwóch najliczniej reprezentowanych serii tłumaczeniowych (Aneks III).

Konkludując, przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pana mgr. Xaviera Farrégo stanowi znaczące osiągnięcie naukowe i jest istotnym wkładem w badania literaturoznawcze i przekładoznawcze. Dowodzi, że Doktorant posiada wiedzę, umiejętności i warsztat, pozwalające na prowadzenie badań naukowych w dyscyplinie literaturoznawstwo.

W związku z powyższym, i zgodnie z art. 187 Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2018 poz. 1668), który stanowi, co następuje:

„1. Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

2. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne”.

wnoszę o dopuszczenie pana mgr. Xaviera Farrégo do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

